

мость издания на украинском языке его главного труда о первом в русском флоте кругосветном плавании.

Юрий Лисянский родился 2 августа 1773 г. в г. Нежин в семье священника. Учился в Морском кадетском корпусе в Кронштадте. Закончил его досрочно, принимал участие в боях со шведами. В 16 лет получил звание мичмана, а в 20 – лейтенанта. Проходил морскую практику на кораблях английского флота. Побывал у всех частях света. В 1799 г. отозван в Россию, получил звание капитан-лейтенанта и командование фрегатом.

В июле 1802 г. назначен помощником Крузенштерна по руководству экспедицией вокруг света и командиром второго корабля "Нева". Экспедиция длилась три года, с 7 августа 1803 г. по 5 августа 1806 г.

На карту мира были нанесены новые острова, проливы, рифы, мысы; исправлены неточности карт Тихого океана, проведены исследования вод, дополнены детальными описаниями стран, в которых побывали корабли.

Написал книгу "Путешествие вокруг света...", к сожалению ему дважды отказывали в ее издании за государственный счет как-бы из-за языковых погрешностей. В 1812 г. опубликовал ее своим русско-украинском диалектом, перевел на английский язык и издал в 1814 г. за свой счет.

Умер Юрий Лисянский 22 февраля 1837 г, похоронен в Санкт-Петербурге.

В Нежине сохраняется домик священника Федора Лисянского и памятник его сыну – видному мореплавателю.

Книгу Юрия Лисянского "Путешествие вокруг света..." необходимо издать на украинском языке.

Ключевые слова: Кронштадт, Морской кадетский корпус, Крузенштерн, Лисянский, кругосветное плавание, Нежин.

Summary:

Yosyp Svyenko. Famous ukrainian navigator at the beginning of xix century (dedicated to the 240th birth anniversary of Yuriy Lysiansky).

The life and military career, around the world voyage on "Neva" ship as well as research and geographical discoveries of Yuriy Lysiansky have been described. Significant contribution to the national ocean studies, ethnography and other sciences has been shown. The Ukrainian origin of Yuriy Lysiansky and the necessity of publishing his main book about the fist in the Russian Navy voyage around the world has been emphasized.

Yuriy Lysiansky was born on August 2, 1773 in Nizhyn in the family of a priest. He graduated from the Navy school in Kronshtadt, and he participated in the war against the Swedes. At 16 he became warrant officer and at 20 he was lieutenant. He had internship on the ships of the English fleet. He visited all parts of the world. In 1799 he was called back to Russia. Yuriy Lysiansky became captain-lieutenant and headed the frigate. In July 1802 he was appointed Kruzenshtern's assistant in around the world voyage and commander of the 2nd ship "Neva". The expedition lasted for 3 years from August 7, 1803 till August 5, 1806.

New islands, gulfs, reefs, appeared on the map of the world, inaccuracies on the maps of the Pacific Ocean were corrected; water resources were studied; detail descriptions of the countries visited by the ships were added.

Yuriy Lysiansky wrote the book "The voyage around the world" but unfortunately didn't publish as the authorities refused to pay for it because of language inaccuracies. In 1812 he published the book in Russian-Ukrainian dialect, translated it into English by himself and published It again in 1814 at his expense.

Yuriy Lysiansky died on July 22nd, 1837 and was buried in St. Petersburg.

The house of the priest Fedir Lysiansky and the monument to his famous son- navigator are still in Nizhyn.

It is necessary to publish the book by Yurii Lysiansky "The voyage around the world" in the Ukrainian language.

Key words: Navy school, Kruzenshtern, Lysiansky, around the world voyage, Nizhyn.

Рецензент: проф. Царик Л.П.

Надійшла 30.10.2013р.

УДК 911

Наталія ТАРАНОВА

ЙОСИП ЙОСИПОВИЧ РОЛЛЕ – ПРИРОДОДОСЛІДНИК ПОДІЛЛЯ

Охарактеризовано життєвий шлях, різні сфери діяльності, як лікаря і ученого – медика, як природодослідника Поділля, громадсько-політичного діяча. Численні наукові, краєзнавчі праці і сконцентрований у них унікальний фактичний матеріал про минувшину, що є цінним надбанням для науки, заслуговують перевидання їх у вигляді окремих книг і томів. Вони будуть корисними для студентів-географів, вчителів, туристів.

Ключові слова: Немирівська гімназія, київська міська гімназія, польське земляцтво, містечко Яришів на Поділлі, товариство подільських лікарів, подільський губернський статистичний комітет, єпархіальний історико-статистичний комітет.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Досліджувана проблема є однією з перших спроб в сучасній географічній науці розглянути, осмислити, узагальнити, об'єктивно оцінити, й зрештою, науково реабілітувати від очорніння радянського режиму особу, відомо-

го польського історика, природодослідника, краєзнавця, письменника – українця, діяча краєзнавчого руху, талановитого лікаря – доктора медицини Йосипа Йосиповича Ролле.

Формування цілей статті. Мета даної праці полягає в тому, щоб на основі аналізу

архівних документів, матеріалів та інших першоджерел та опублікованої творчої спадщини з'ясувати невідомі і маловідомі сторінки життя, громадської, наукової, літературної і просвітницької діяльності Й.Й. Ролле, його внесок у краєзнавчий рух другої половини XIX ст., у дослідження історії, географії та культури України, зокрема, волино-подільського регіону й, відкинути раніше сформовану до нього ідеологічну упередженість, науково реабілітувати, об'єктивно визначити, оцінити його місце і значення в українсько-польських наукових і культурних стосунках того періоду.

Виклад основного матеріалу. Йосип Ролле народився 25 вересня 1830 року на хуторі

Йосип Ролле (1830-1894)

Генрихівка (тепер село Ролля Шаргородського району на Вінниччині) в сім'ї управителя маєтку князя Генриха Любомирського і шляхтянки Марії Заверківської. [2]. І як це було прийнято у польських сім'ях, дали хлопчику потрібне ім'я Юзеф-Антоній-Аполлінарій. Воно й досі викликає плутанину в російсько-українських виданнях щодо правильності написання його імені та по батькові (Антоній Юзеф, Антоній, Юзеф Антоній, Юзеф Аполлінарій тощо). У польській транскрипції його називали і писали як: Юзеф Антоній або Юзеф Аполлінарій; в українському середовищі його величали як: Йосип Йосипович, а в російському як: Иосиф Иосифович.

Батько Й. Ролле був вправним господарем і адміністратором й значно покращив економічний стан та доходи володіння свого пана. За ці заслуги він отримав від князя Любомирського 70 га землі біля містечка Шаргорода Могилів-Подільського повіту Подільської губернії. На ній він заклав одне з передових господарств

того часу – сортовий сад, який налічував близько 30 тисяч фруктових дерев і кущів. Елітні саджанці продавались по всій Україні і за кордоном. Ролле мав велику пасіку, виробляв за власними рецептами смачні напої з меду, фруктів та ягід, які користувалися значним попитом. У господарстві вирощувався також першосортний тютюн. Хутір місцеве населення називало "Роллеві хутори" [2]. Його мати, що відзначалася освіченістю, людяністю та завзяттям господині, навчила сина польської мови, музики, співу народних пісень, дотримуватися Божих заповідей. Батько гартував в нього риси працелюбності, старанності й наполегливості, досконало навчив його французької мови і, як відомий в окрузі книголюб та власник найбільшої приватної бібліотеки, прищепив синові потяг до читання книг, що стало сутністю всього його подальшого життя.

Одержавши вдома початкову освіту Й.Ролле з 1842 року продовжив навчання в Немирівській гімназії [6, с.68]. В п'ятому класі Й. Ролле під впливом подій буржуазних революцій, що тоді прокотилися по країнах Західної Європи, на одному з уроків французької мови на шкільній дошці крейдою написав "Vive la liberte" ("Хай живе свобода"). Ця витівка набрала розголосу [6, с.68]. Ролле замкнули в карцері й провели спеціальне розслідування, яке було доведено до відома київського генерал-губернатора Д. Бібікова. Тільки неповноліття врятувало учня від в'язниці чи заслання до Сибіру, але після карцеру його привселюдно висікли різками і створили нестерпні умови для навчання в гімназії. Він був змушений перевестися спочатку до Вінницької, потім до Білоцерківської, а у 1849 році до Київської міської гімназії. У батьків погіршилося матеріальне становище, тому Йосип Ролле, навчаючись у Київській гімназії, став займатися репетиторством й підробляти уроками. Після завершення навчання у гімназії у 1850 року, обрав для навчання медичний факультет університету святого Володимира в Києві (табл. 1).

Нижче ми подаємо більш ширшу характеристику його діяльності.

З середини 60-х років став вільнопрактикуючим лікарем. У нього був принцип лікувати всіх "без різниці станів і національностей", а з бідних не брати гроші. Був засновником у Кам'янці-Подільському першої в історії, безкоштовної лікарні для бідних. [2].

Основні періоди життя Й. Ролле

Роки	Період	Діяльність
1850-1855	Студентський	Навчався він сумлінно, користувався симпатією як колег, так і професорів за веселий, лагідний і товариський характер. Не стояв осторонь громадського життя вузу. Вже на першому курсі прилучився до існуючого в університеті об'єднання польських студентів переважно з Київщини, Волині й Поділля, що дістало назву польське земляцтво. Він рік завідував бібліотекою земляцтва, систематично брав участь у зібраннях студентів-поляків, виконував їх різні доручення, проте тримався осторонь конспіративних осередків і політики загалом. У вільний від навчання час вони здійснювали екскурсії в околицях Київщини, так зване "ходіння в народ", для вивчення побуту та збору фольклору українського села. Завдяки таким "ходінням в народ" Ролле чи не вперше серйозно і усвідомлено пізнав українську культуру, що позитивно позначилося на його майбутній творчості [2]. Остаточо зріс як колекціонер старожитностей подільського краю і знавець загальної європейської, російської і української художньої й в основному історичної літератури, що призвело до власних регіональних досліджень. На завершальному етапі навчання на медичному факультеті майже рік стажувався фельдшером у київських шпиталях, головним чином у закладах для душевнохворих. Ця практика визначила назавжди його наукову спеціальність і професію лікаря-психіатра.
1855-1861	яришівський	Закінчивши університет з відзнакою за запрошенням друга свого батька, подільського маршалка Яна Сулятицького, став працювати приватним лікарем у містечку Яришеві поблизу Могилева-Подільського. Багато часу віддавав лікуванню хворих "без різниці станів" й незабаром здобув повагу і прихильність місцевих жителів. За власною ініціативою взявся за упорядкування фамільного архіву Сулятицьких. Його цікавили документи, що в оригінальній формі свідчили про різні події з життя тутешньої шляхти XVIII – першої половини XIX ст., і він розпочав виписувати у свої зошити маловідомі факти з історії та культури краю. Робота в приватних архівах Яришева і Тульчина спочатку виглядала як звичайна допитливість. Згодом вона переросла у справжнє захоплення, заклала серйозність і достовірність його наукових досліджень. Перші спроби друку були зроблені у 1857-1861 на шпальтах варшавських часописів "Газета щоденна" ("Gazeta Codzienna") з'явилися великі нариси "Ядвісія", "Пан Домінік", "Бессарабія і околиця наддністрянська подільська", "Кілька спогадів з студентського життя", а в "Газеті Варшавській" стали періодично друкуватися його кореспонденції "З-над Дністра", про подорожі по Саксонії і Франції, оповідання "Опікун", "Календар Яворського" та ін. У вересні 1858 року він проходив шестимісячне стажування у містечку Зонненштайні під Дрезденом в закладах для психічно хворих, ставив експерименти та досліди, які використовував для написання дисертаційної роботи "Психічні захворювання". Цього ж року одружився з Ідалією Защинською, яка народила йому семеро дітей – дві дочки та п'ятеро синів, які були гідні свого батька. Так Казимір (1864-1919) працював кореспондентом у "Польському кур'єрі", "Ранішнім кур'єрі", Міхал (1865-1932) став письменником, публіцистом, дослідником історії та культури Волині й Поділля; Кароль (1871-1954) здобув спеціальність інженера-кераміка, був президентом Кракова, сенатором [2]. Вдруге Й. Ролле побував у Західній Європі 1860 року, супроводжуючи подільського поміщика Ярошинського на лікування до Парижу. Завдяки цьому отримав змогу вісім місяців вивчати практику місцевих лікарів та працювати в національній бібліотеці Франції. Тут він завершив написання дисертації "Психічні захворювання". Після успішного захисту дисертації цього ж 1860 року отримав науковий ступінь доктора медицини. Згодом він переклав текст дисертації з французької на російську мову і видав її окремою книгою 1863 року в Петербурзі [11]. Після

		Парижу в 1861 році він вирішує повернутися на батьківщину назавжди і оселяється в Кам'янці-Подільському, придбавши в його центральній частині по вул. Кармелітській двоповерховий будинок, в якому прожив з сім'єю 33 роки.
1861-1894	кам'янецький	Діяльність Й. Ролле умовно можна поділити на три етапи, а саме: перший, або ранній (1861-1865), упродовж якого Й. Ролле став діячем товариства подільських лікарів та інших наукових товариств Європи, здійснив медичне, санітарно-гігієнічне і природниче вивчення Поділля та Волині; другий, або середній (1866-1882) – на який припадає тісна співпраця Й. Ролле з Подільським губернським статистичним комітетом та науковими товариствами України, Польщі, Франції, становлення його як історика України, краєзнавця, літератора, видання ним з 1876 року перших серій (збірок) "Історичних оповідей", суттєві здобутки у вивченні історії та культури Поділля; третій, або заключний (1883-1894) – найбільш результативний етап, що відзначався співробітництвом Й. Ролле з краєзнавчим Подільським єпархіальним історико-статистичним комітетом, активною участю в культурно-просвітницькому житті Поділля і сформував його як відомого вченого-історика, вченого-географа і літератора.

Місто Кам'янець-Подільський з середини XIX ст. набуло визнання як важливий науковий центр України та поза її межами в галузі медицини [1]. Було створене науково-громадське Товариство подільських лікарів, яке діяло з 14 жовтня 1859 до початку 1865 років [4, с. 74-75]. Товариство подільських лікарів у 1859 році налічувало 86, у 1863 – 117, 1864 – 123 і на початку 1865 – 136 дійсних членів. З останнього кількісного складу діячів осередку 119 осіб були лікарями, 7 фармацевтами, 4 народознавцями, 5 представниками інших наук і 1 дантист [3, арк. 69]. За національним складом 78% членів Товариства були поляки, решта – росіяни, українці, литовці, німці, французи та ін. Свою діяльність Товариство розпочало зі створення бібліотеки, яка інтенсивно комплектувалася за рахунок благодійних надходжень, обміну літературою зі спорідненими об'єднаннями лікарів Росії, України, Польщі, а також самих членів осередку, з яких найбільше книг передав Й. Ролле. У 1865 році бібліотека Товариства налічувала 3526 томів [3, арк. 70]. За кількістю та якістю медичної, природознавчої і краєзнавчої літератури вона тоді була найбільшою в губернії і фактично стала першою серйозною спробою заснування публічної бібліотеки в Кам'янці-Подільському і на Поділлі загалом.

Одночасно Товариство подільських лікарів, за безпосередньою участю та керівництвом Й. Ролле, розпочало формування першого на Поділлі медико-краєзнавчого музею. До 1865 року його членами було зібрано в містах і селах губернії 5040 зразків оригінальних експонатів, значна частина яких за своїм змістом і

характером відзначалася унікальністю (колекції мінералів, стародруків, старожитностей, тощо). Експонати розподілялися по фондах 11-ти відділів музею. Поряд з відділами, які мали чисто фаховий характер, були й такі, як геологічний, палеонтологічний, зоологічний, ботанічний, археологічний. Музей тоді прославився тим, що в його технічному відділі експонувалася діюча електрична машина [3, арк. 71]. Набутий досвід Й. Ролле по створенню цього музею, по комплектації та опрацюванні пам'яток старовини, викликав ще більший потяг у нього до вивчення історії, географії та культури України і Поділля та позитивно вплинув на його діяльність у регіональних дослідженнях. Товариство проводило в середньому 20-25 засідань щорічно, які ретельно протоколювались його секретарем Й. Ролле. На зібраннях, а також на засіданнях санітарно-гігієнічної, медико-топографічної та інших комісій Товариства розглядалися питання про розвиток медичної науки, особливості хвороб, котрі були найбільш поширеними на терені Поділля, стан суспільного здоров'я і гігієни, шляхи поліпшення медичного і санітарного обслуговування місцевого населення, обговорювалися і рекомендувалися до видання наукові і науково-популярні праці та реферати [3, арк. 72].

Турбуючись про суспільне благо, члени Товариства прийняли програму медико-топографічного спостереження краю [3, арк. 75]. Її наслідком стало видання численних доповідей, статей і розвідок, більшість з яких вміщувалися до наукових праць Товариства "Матеріали до топографії і лікарської статистики Поділля". Зокрема, 1865 року з'явилася книга Й. Ролле

"Материалы для медико-топографического и гигиенического описания Подольской губернии" [7], 1866 року – "Статистические описания Подольской губернии" [8], 1869 року – "Гигиенические очерки Подольской губернии" [9] та ін. У цих капітальних працях Й. Ролле продовжив рішуче викривати причини низької санітарно-гігієнічної культури населення краю, зображувати жахливі умови побуту селянських сімей, нещадну експлуатацію робітників на фабриках і заводах, особливо на цукроварнях, переконливо показувати негативні впливи даних чинників на демографічні процеси, на стан захворюваності і розвиток епідемічної ситуації. Викладені у книгах Й. Ролле матеріали дають важливі історичні, топографічні, географічні, статистичні, економічні та інші відомості про Подільську губернію й досі слугують важливим джерелом для науки і краєзнавців.

Усі вищезазначені праці Й. Ролле з історії медицини та сучасного йому побуту і санітарно-гігієнічного стану на Поділлі для нинішньої української науки є вкрай важливим джерелом для вивчення етнології й народознавства краю. Вони засвідчили глибокі знання Ролле умов життя народу, звичаїв, традицій, обрядів, які повною мірою знайшли своє втілення у циклі його історичних оповідань та монографій.

Результати гігієнічних досліджень Й. Ролле дієво використовувалися впродовж другої половини XIX – початку XX ст. для просвітницьких публічних лекцій та написання популярних статей для місцевої преси ("Подольских губернских ведомостей", "Подольских епархиальных ведомостей" та ін.), бралися до уваги при розробці програм, інструкцій різного роду санітарних інспекцій та діяльності комісій на виробництві, впроваджувалися в навчальний процес освітніх закладів регіону. Влада змушена була реагувати на виявлені недоліки, критичні зауваження Й. Ролле і видавати відповідні циркуляри та розпорядження щодо поліпшення гігієни і санітарії, медичного обслуговування мешканців Поділля.

Прикладом може слугувати конкретна публічна діяльність Й. Ролле на ниві поширення серед населення належних санітарно-гігієнічних і медичних знань. Зокрема, у 70-80-ті роки XIX ст. він часто запрошувався в навчальні заклади Кам'янець-Подільського для читання дисциплін з санітарії та гігієни, й зарекомендував себе авторитетним педагогом, лектором і вихователем учнівської молоді. В основному Й. Ролле викладав у міських чолові-

чий та жіночій гімназіях. 1879 року римо-католика Й. Ролле було запрошено прочитати курс лекцій з гігієни в місцевій Подільській православної духовній семінарії. Того ж року тексти лекцій у повному обсязі спочатку були опубліковані в "Подольских епархиальных ведомостях", а у 1880 році вони вийшли окремою книгою під назвою "Популярная гигиена. Курс лекций прочитанных в православной духовной семинарии" [10] й, таким чином, були поширені для всієї громадськості, стали методичним посібником для освітніх і медичних закладів не тільки Поділля.

Всього Й. Ролле прочитав семінаристам шість лекцій, які вражають обширністю і ґрунтовністю систематизованого фактичного матеріалу з природничого, соціально-економічного, побутового і культурного життя населення Поділля, насамперед сільського, в контексті проблем охорони здоров'я. У вступі до своїх лекцій Й. Ролле зазначив: "Гігієна – це мистецтво поставити здорову чи хвору людину, яка мешкає самотньо чи в суспільстві, в найсприятливіших умовах для правильного фізичного, інтелектуального та морального розвитку.

Мета семінарії виховати вас для пасторської діяльності. Покликання пастиря – бути корисним своїй пастві, що складається з простого люду, який забобони ставить вище, ніж відкриті наукою корисні нововведення. Кожен край має свої особливості, в тому числі й Поділля. Вони формуються під впливом географічного розташування, етнографічних і культурних умов, і тому знання таких умов для пастиря є необхідні" [10, №10].

Курс своїх лекцій Й. Ролле розпочинав з розгляду значення атмосферного тиску і чистого повітря в житті людини. Зокрема, він наголошував: "Для людини дуже важливе чисте повітря, бо яке повітря, така кров". Далі, для прикладу, лектор описав житла подільських селян, "де віконця завжди наглухо забиті, брудні, пропускають мало світла, а інколи не пропускають його зовсім. У такій хатині живе 5-7 чоловік, в сусідніх сінях – тварини, кури, свині. Стеля низька, духота нестерпна... Надзвичайно важко в такій атмосфері живеться дітям, котрі при першій епідемічній хворобі стають її жертвами" [10, №10]. Саме цим пояснюється, – стверджував Й. Ролле, – "величезна цифра смертності у сільській місцевості Поділля" [10, №10]. Тому він закликав майбутніх священників пояснювати своїм парафіянам, щоб вони мали в своїх хатах віконні кватирки, які б щодня відчинялися, що необхідно готувати їжу

в спеціальній кімнаті, з котрої не поширювався б по домівці шкідливий чад, що викликає головний біль, небезпечні приливи крові до мозку і часто-густо смерть. За даними Й. Ролле, від чадного газу на Поділлі в 1860 році загинуло 30 чол., у 1865 – 81, у 1866 – 121, у 1870 – 81 і в 1876 – 48 [10, №10].

Наступна лекція була присвячена впливу світла на людський організм. "Світло, як і чисте повітря, складає неодмінну умову нормального життя, – пояснював слухачам Й. Ролле, – без якого розвиток його уповільнюється ..." [10, №12]. Він констатував незадовільний стан з освітленням сільських жителів краю такими фактами: "В Ушицькому і Могилівському повітах, де тісні оселі розташовані переважно в глибоких, сирих і темних ярах уздовж берегів Дністра, видно, що там процвітає золотуха, артрит та інші хвороби. В с. Пробойківці Хотинського повіту, розміщеному у глибокому яру, з 300 жителів тільки 2-3 осіб не страждають зобом ... Тому завданням пастиря є роз'яснювати людям, що в житлах мають бути достатньо великі вікна для проникнення потрібної кількості світла ... Якщо ж у селянській хаті замало денного світла, то діти якнайдовше повинні бути на сонці та свіжому повітрі" [10, №12].

У третій лекції, присвяченій особливостям клімату Поділля, Й. Ролле відзначав, що за природними умовами цей край аналогічний європейським курортам. Він навів унікальні відомості спостережень за кліматичними умовами Подільської губернії 1857-1863 років: середній атмосферний тиск складав 27,7; середня температура – 14°C; вітряних днів – 62; пасмурних – 62; ясних і напівясних – 114,5; туманних – 52; дощових – 35,2; злив – 5,9; градусів – 1,1 і ураганів – 2,9 [10, №12]. Цікавою є таблиця вітрів, наведена Й. Ролле у четвертій лекції. Згідно неї: північний вітер на Поділлі буває 9,8 разів, північно-західний – 26, південний – 20, південно-східний – 88, східний – 18, і північно-східний – 10 [10, №15]. Головну ж увагу Й. Ролле в даній лекції звернув на вдосконалення особистої гігієни людей, на регулярне обмивання водою, на необхідність масового спорудження лазень, особливо парових, як фактору зміцнення здоров'я і боротьби з різними хворобами.

П'яту лекцію Й. Ролле присвятив атмосферним опадам. Цікава вона своїми статистичними даними, які наводяться по Кам'янцю-Подільському з 1866 по 1879 роки. Так, наприклад, град випадав у 1866 році 1 раз, 1867 – 1

раз, 1868 – 1 раз, 1869 – 1 раз, 1870 – 3 рази, 1871 – не випадав, 1872 – не випадав, 1873 – 2 рази, 1874 – 1 раз, 1875 – не випадав, 1876 – 3 рази, 1877 – не випадав, 1878 – 1 раз, 1879 – 4 рази. Бурі в Кам'янці-Подільському були в 1866 році – 11 разів, 1868 – 8 разів, 1869 – 11 разів, 1870 – 5 разів [10, №17]. Розглядаючи інші атмосферні явища, лектор, зокрема, рекомендував майбутнім священикам переконувати парафіян в необхідності обладнати домівки громовідводами, а також викоринювати в них забобони, за якими вважалося гріхом гасити пожежі викликані блискавкою. Загалом лекції Й. Ролле в частині опису природнокліматичних умов Поділля 60-70-х років XIX ст. є чудовим ілюстративним матеріалом до того, які вони були благодатними у порівнянні з екологічним станом краю наприкінці XX ст.

Найбільш вартісною для науки та історичного краєзнавства була заключна шоста лекція Й. Ролле курсу "Популярної гігієни". В ній подано повну характеристику Подільської губернії, яка, за даними Йосипа Йосиповича, займала 748 квадратних географічних миль. Кількість населення на середину 70-х років XIX ст. складала 2044614 чол. Далі наводилася унікальна таблиця приросту населення з 1862 по 1876 роки: 1862 р. – 1806364 (894429 чоловіків і 911435 жінок); 1863 р. – 1836382 (910429 чол. і 925953 жін.); 1864 р. – 1869935 (928138 чол. і 944797 жін.); 1865 р. – 1899204 (943805 чол. і 953399 жін.); 1866 р. – 1903869 (946297 чол. і 957599 жін.); 1870 р. – 1933186 (971640 чол. і 961546 жін.); 1871 р. – 1961145 (987022 чол. і 974123 жін.); 1876 р. – 2044614 (1030449 чол. і 1014165 жін.) [10, №20]. Водночас Й. Ролле так охарактеризував природні умови краю: "Поділля – площа підвищена на північно-західному кордоні. Авратинський хребет розділяється на три гілки. Одна, найбільш підвищена, знаходиться в Кам'янецькому та Проскурівському повітах. Друга – проходить майже по середині Подільської губернії. Третя – Медобори. Плато відгороджене Медоборами, має найбільш сприятливий клімат. Тут частіше випадає град, але натомість весна більш рання, літо тепліше, а протяжність зими не перевищує 48,7 днів. Журавлі та лелеки прилітають між 17 березня і 2 квітня, відлітають 4 і 28 вересня [10, №20]. У шостій лекції Й. Ролле навів й інші цікаві відомості про те, що в геологічному плані у Дністровському басейні Поділля переважає крупно і дрібнозернистий вапняк, у Бузькому – граніти. Ґрунт на Поділлі чорноземний, орних земель в губернії 2177057 деся-

тин. З посівів перше місце займає як озима, так і ярова пшениця, за нею – жито, овес, ячмінь, картопля. Загалом Поділля вважалося житницею Європи. Наприклад, в Одеських портових складах (головне місце збуту хліба) половина запасів привезена з Подільської губернії [10, №20]. На думку лектора, подільська флора також мала відмінні якості. Тут, крім рослин, властивих помірній зоні Європи, знаходились багато видів характерних Кавказу та Азії. В губернії поширено садівництво, вирощування тютюну. Виноградство розвивається вздовж Дністра, головним чином в Кам'янецькому, Ушицькому і Могилівському повітах. Садів у Подільській губернії 300, але найбільш великий з них у Княжполі Кам'янецького повіту, в якому вирощено 60 тисяч дерев. Лісу в губернії 741856 десятин. Найбільш лісисті: Брацлавський, Гайсинський, Ольгопільський повіти – 25 % усіх лісів, і, нарешті, на Кам'янецький, Вінницький і Могилівський – припадає 10% від усієї кількості лісів. У географічному відношенні природа щедро обдарувала Поділля. На його землях протікає дві великих ріки – Дністер та Південний Буг. У Дністер, в свою чергу, впадає 29 приток. Якщо ріки Дністровського басейну відзначаються швидкою течією і відсутністю плоских берегів, то Південний Буг має повільну течію і багато боліт. У прибузькому басейні добре розвинена мукомельна промисловість. Озер у Подністров'ї немає, хоча солонча біля Шидловець заповнена водою лише навесні, а влітку це болото; обширні мочари біля Супруньковець вкриті очеретом і лозою, славляться вони великою кількістю дичини. В Прибузькому басейні озер

більше. Це водойми в Раково, Дубово, Мало-молинцях, Опастовці. "Ось на таких благословенних землях Поділля ми живемо і завдання, як пасторів, так і лікарів, сприяти полегшенню життя людей" – завершив такими словами свій курс Й. Ролле [10, №20]. Таким чином, у короткому курсі "Популярної гігієни" викладено для сприйняття важливий матеріал. З одного боку, – це унікальна статистика, яка охоплює всі сторони життя Поділля, з іншого, – детальний опис селянського житла, господарства різних повітів губернії. Й. Ролле зі знанням справи описує побут селян, їх звичаї і робить це з глибоким співчуттям до знедолених, намагаючись своїми порадами полегшити їх становище. Матеріали викладені в курсі лекцій, актуальні й сьогодні, так як слугують цінним джерелом до вивчення соціально-економічного, природничого та екологічного стану Поділля 60-70-х років XIX ст.

Висновки. Йосип Йосипович Ролле усе свідоме своє життя присвятив відданому служінню людям без різниці віросповідань і національностей, в першу чергу соціально незахищеним, ґрунтовній розробці й популяризації маловідомих аспектів історії та культури України і рідного подільського краю й на тлі подвижництва і просвітництва зіграв визначну роль у розвитку та зміцненні українсько-польських наукових та культурних відносин того періоду. Тому громадсько-політична і просвітницька діяльність, чимала творча спадщина Й. Ролле співзвучні нашому часу, варті вивчення, розуміння, належного визнання та використання нинішнім і прийдешніми поколіннями.

Література:

1. *Баженова С.Е.* Товариство подільських лікарів і Юзеф Антоній Ролле /*С.Е. Баженова* // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2001. – Т.5(7). – 352 с. – С.23-28.
2. *Баженова С.Е.* Юзеф Антоній Ролле: життя, діяльність, творчість /*С.Е. Баженова*. – Кам'янець-Подільський: КПДУ, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 180 с.
3. *КПМДА* (Кам'янець-Подільський міський державний архів). – Ф.228. – Оп.1. – Спр.5305. – Арк.69-75.
4. *Мазурик Е.В.* Общество подольских врачей и его роль в развитии общественной медицины Юго-Западной России (1859-1865) /*Е.В. Мазурик* // Советское здравоохранение. – М., 1973. – №11. – С.74-75.
5. *Мазурик Е.В.* Социально-гигиеническая деятельность Иосифа Ролле / *Е.В. Мазурик* // Советское здравоохранение. – М., 1973. – №1. – С.78-81.
6. *Петров Л.О.* Немирівська гімназія /*Л.О. Петров* // Тези доп. десятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф. – Вінниця, 1991. – С.68.
7. *Ролле И.И.* Материалы для медико-топографического и гигиенического описания Подольской губернии / *И.И. Ролле*. – Каменец-Подольск, 1865. – 82 с.
8. *Ролле И.И.* Статистические описания Подольской губернии / *И.И. Ролле., А.П. Демяненко*. – Каменец-Подольск, 1866. – 65 с.
9. *Ролле И.И.* Гигиенические очерки Подольской губернии / *И.И. Ролле* // Труды Подольского губернского статистического комитета. – Т.1. – Каменец-Подольск, 1869. – С.1-64.
10. *Ролле И.И.* Популярная гигиена. Курс лекций, прочитанных в православной духовной семинарии / *И.И. Ролле* // Подольские Епархиальные Ведомости. – 1879. – №10-20.
11. *Ролле И.И.* Психические заболевания / *И.И. Ролле*. – Санкт-Петербург. – 1863. – 280 с.

Резюме:

Н. Таранова. ИОСИФ ИОСИФОВИЧ РОЛЛЕ – ЕСТЕСТВОИСПЫТАТЕЛЬ ПОДОЛЬЯ.

Охарактеризован жизненный путь, разные сферы деятельности, как врача и ученого – медика, как естествоиспытателя Подолья, как общественно-политического деятеля. Избрал судьбу интеллигента и определил свои приоритеты на фоне медицины, науки и литературы. Политиком и революционером он не стал. Окончательно вырос как коллекционер древностей подольского края и знаток общей европейской, русской и украинской художественной и в основном исторической литературы, что привело к собственным региональным исследованиям. В 30 лет сформировался как ученый – медик, профессиональный врач европейского уровня и получил чудесные возможности и шансы для своей карьеры и работы в университетах и клиниках Франции, Германии, Австрии, Польши, Литвы, России или Украины, которыми он так и не воспользовался на удивление друзей и всех, кто его знал. Он решил вернуться на родину, к родному Подолью и посвятить ему дальнейшую свою жизнь. Это был самый протязный, заключительный и наиболее результативный в научном, литературном и общественном плане период его деятельности. Многочисленные научные, краеведческие труды и сконцентрированный в них уникальный фактический материал о прошлом, которое является ценным приобретением для науки, заслуживают на переиздания их в виде отдельных книг и томов для общественности почитателей и других заинтересованных категорий читателей.

Ключевые слова: Немировская гимназия, киевская городская гимназия, польское землячество, городок Ярышов на Подолье, общество подольских врачей, подольский губернский статистический комитет, епархиальный историко-статистический комитет.

Summary:

N. Taranova. JOSEPH J. ROLLE – THE NATURALIST OF PODILLIA.

The course of life, different spheres of activity – as a doctor and a medical scientist, as a naturalist of Podillia and as a public figure – are characterized in this article. He chose the life of an intellectual and defined his priorities concerning medicine, science and literature. He became neither a politician nor a revolutionist. He finally advanced as a collector of Podillia antiques and a connoisseur of European, Russian and Ukrainian literature general and historical literature particular, this resulting in his own regional researches. In his thirties he developed into a mature medical scientist, a renowned doctor on European level and got excellent opportunities and chances of a successful career and job in the universities of France, Germany, Austria, Poland, Lithuania, Russia or Ukraine which he refused – to a great surprise of his friends and contemporaries. He decided to return to his Motherland, to native Podillia, and devote his further life to it. That was the most continuing, concluding and successful period of his activity in scientific, literary and social aspects. Numerous scientific, country study works and the unique evidence about the past concentrated in there, being a valuable scientific achievement on the dawn deserve to be republished as separate books and volumes for the community of admirers and other interested categories of readers.

Key words: Nemirov gymnasium, Kyiv municipal gymnasium, Polish community, the town Yaryshiv of Podillia, the society of Podilsk doctors, Podillia province statistics committee, eparchial historical and statistics committee.

Рецензент: проф. Свинко Й.М.

Надійшла 08.11.2013р.